

„A nemzetiségi literatúrák fölöttébb hasznos voltáról”

Tisztelt Hölgyek és Urak!

Nemzetiségi irodalmi antológia bemutatójára gyűltünk e rangos közgyűjteményben össze. Való igaz, hogy nem túl sűrűn lehet ilyen élményben részünk, inkább ritka kivétel, hogy kiadók ilyenre vállalkoznak.

Pedig hazánk, Magyarország, nem csupán a jelenben, hanem évszázadok óta a többnyelvűség, többkultúrájúság hona. Következésképp ennek lenyomata nyomon követhető úgy a sajtó hasábjain, mint a megjelent szak- és szépirodalmi művek sorában.

Amikor a mai alkalomra készültem, leemeltém a könyvespolcra *A soproni parnasszus. Sopron-Ödenburg kétnyelvű irodalma a kezdetektől napjainkig* című kötetet. A könyvből megtudhatjuk – és ez korántsem egyedi eset –, hogy a „leghúságesebb város” többnyelvű írástudása a késő reneszánszig vezethető vissza. A latin mint a törvényhozás, az államigazgatás és a költészet nyelve a középkortól általános a Magyar Korona országaiban, s mintegy az együtt élő népek közös nyelveként is funkcionált.

Sopronban a nemzeti ébredés a XIX-XX. században nem szorította vissza egyik nyelvet sem a másik rovására. Tovább virágozik a helyi német költészet: Alexander Bertók a maga kötetével, Kolbenheyer Mór – Arany és Petőfi fordítója – az egész korabeli német irodalommal egy érverésben alkot. Az 1920-30-as években Becht Rezső novelláit német irodalmi lapok közlik. Az 1937-ben már hetvenedik éve megjelent *Oedenburger Zeitungot* épp a német megszállók tiltották be, mert nem az ő szájuk íze szerint való volt...

A Szent Mihály-templomtól délre fekvő városrészt lakták a poncichterek, vagyis a „Bohnenzüchter” babtermesztő németajkú gazdapolgárok. Nemcsak beszélték a hiencnek nevezett nyelvjárást, hanem irodalmi alkotások is születtek rajta.

A soproni próza hasonlóképpen sajátos nyelvi ízeket őrzött meg. Egy a kiegyezés környékén papírra vetett elbeszélés a kulturális sokszínűséget is megörökíti: „Színes tömegben hullámoztak horvátok, heanzok, magyarok és osztrákok, városi és vidéki dámák, üzletemberek és flaszterkoptatók, zsidók és keresztények, luxus és szegénység tarka színjáték összevisszaságában.”

A potsdami békekonferencia hírhedt XIII. cikke nyomán a soproni poncichterek jelentős hánya-

Latorcai Csaba köszöntőjét mondja

dát kitelepitették, ami épp az 1921-ben népszavazással Magyarországot választókkal és utódaikkal szemben volt különösen méltatlan... A trauma ellenére sem szakadt meg a folytonosság: az ocsúdás után ismét írnak a megmaradtak, s írtak fájó szívvel a szülőföldjüktől elszakadtak is. *Bohádi Rezső* például – bár banktisztviselőként kereste kenyerét – németre fordította Mikszáth Szent Péter esernyőjét (ami tizenkét [!] kiadást ért meg), Kölcsey Himnuszát, az Eszterházi vigasságokat, Márai több novelláját, sőt Újfalussy professzor Bertók-monográfiáját is. Becht Rezső kétnyelvű esszéíró prózáját pedig mind itthon, mind Ausztriában számon tartották, írásai egyszerre jelentek meg Sopronban, Pesten és Bécsben.

A soproni német példát azért hoztam fel, mert túlmutat önmagán. Jól illusztrálja, milyen gyökerekből táplálkoznak, milyen erőterben mozognak a hazai nemzetiségi irodalmak. Ezért is dicséretes a most előttünk álló antológia, hiszen – ahogy a szerkesztői előszó leszögezi – „ez az etnokulturális kötet Magyarország szellemi kincseinek egy eddig alig ismert érték-gyűjteményét mutatja: a nemzetiségi irodalmak mindegyikét önállóan, bár mégis együttes, kölcsönös összeütközésben és párbeszédben, miközben talán ez az első jelképesen kiteljesedett érintkezés is a többségi magyar nemzet irodalmával.”

Ha talán nem is az első, de azon ritka együtthangzások egyike az előttünk álló kötet, amikor mellé-

Elhangzott az „Együtt jobb! Nemzetiségi szépirodalmak Magyarországon” (Kráter Kiadó, Pomáz, 2014) című antológia díszbemutatóján, az Országos Idegennyelvű Könyvtár konferenciatermében, 2014. április 25-én.

rendelő módon, egymást erősítve szólalhat meg e tizenhárom közösség szépirodalma, a róluk szóló történeti ismertetőkkel együtt. Szép volt a kezdeményezés, hogy a PoLiSz folyóirat hasábjain 2011-2013 között, „Együtt jobb!” címmel rovatot indítottak a hazai nemzetiségi literatúrák bemutatására. Tudom, hogy mindezt megelőzte öt évvel ezelőtt Pomázon, ugyanilyen címmel egy interetnikus kulturális bemutató, amelynek részeként kisebbségi irodalmi kerekasztalt is rendeztek. Még korábban a Magyar Írószövetség kebelében merült fel nemzetiségi szakosztály megalakítása, de mivel az egyes alkotók sok esetben tagjai a hazai és a nyelvországok írószervezetének egyaránt, a többségük végül nem látta szükségesnek külön szakosztályba tömörülni.

Nos, az említett rovat hozadékát tartotta a kiadó és a rovatvezető alkalmasnak – nagyon helyesen – arra, hogy önálló könyvet szenteljen az ott megjelent anyagnak. Jól kiviláglik az oldalain e néptörédek irodalmainak a hasonlósága, de a különbözősége is. Egy részük anyanyelven, más részük magyarul született, ám mindegyikük hordozza azt a sajátosságot, amely e közösségek lelkületéből, fejlődéséből, történetéből következik. Az alkotók közül vannak, akik helyi érvényrel, vannak, akik a magyar egyetemes

nemzeti irodalmuk szintjén szólalnak meg. Mind-egyik a maga nemében értékes, egyszeri és megismételhetetlen. Az általuk megfogalmazott közérzet, életérzés hű, hiteles lenyomata mindannak, amit a velünk élő közösségek a szívükön viselnek. A beválogatott költők, írók zöme igazi kultúrákövetítő: a saját írásaik mellett a befogadó magyarság irodalmát anyanyelvükre, az anyanyelvükön született műveket pedig magyarra is átültetik.

Látjuk *Dr. SutarSKI* Konrád kötet szerkesztő kezdeményezésének az értékeit, ezért is állt a megvalósítás mellé az Emberi Erőforrások Minisztériuma Egyházi, Nemzetiségi és Civil Társadalmi Kapcsolatokért Felelős Államtitkársága. Valóban úgy az egyes nemzetiségek, mint mindenki más sokkal többet tudhatnak meg együtt élő közösségeink irodalmáról, ha belemélyülnek a könyv olvasásába. Emeli a gyűjtemény értékét, hogy illusztrációit nemzetiségi képzőművészek munkáiból válogatták. Köszönet illeti tehát az ötletgazdákat, a szerkesztő mellett külön kiemelve név szerint *Turcsány Péter* Kölcsey-díjas költőt, műfordítót, a Kráter Műhely Egyesület elnökét, Pomáz város képviselőtestületének tanácsnokát.

Köszönöm a figyelmüket.

Dr. Latorcai Csaba

Lukáts János

A nemzetiségi irodalmak és a magyar irodalom kölcsönkapcsolatai

„Nyelvében él a nemzet” – a Széchenyinek tulajdonított mondatot az elmúlt, majd’ kétszáz év alatt szinte folyamatosan értelmezték és magyarálták, hivatkoztak rá és fellebbeztek hozzá. Ma sincs ez másképp... A nyelv és a nemzet egy mondatba, közös értelmi körbe állítása arra vall, hogy aki először végiggondolta, kimondta vagy leírta a mondatot, sokoldalú, szoros és fontos kapcsolatot tételezett fel. (A szállóigévé lett mondat Széchenyin kívül Kölcseynek s Egressy Gábornak is tulajdonítják, akik mindhárman küzdelmet folytattak a nemzetért, az anyanyelvért – és az életben maradásért.)

Az anyanyelv a nemzetiségek életében is alapvető fontosságú tényező. Minden nemzetiségi helyzetben élő embercsoport küzd az anyanyelv beszűkülésének, a nyelvromlásnak a veszélyével, s vállalja (ha kell) a kétnyelvűség állapotát, a nyelvváltást. Számos nemzetiségi család megéli, hogy a fiatalok már inkább „nagyanyanyelvként” tekintsenek arra az örökségre, amely szüleiknek (vagy szüleik egyikének) még anyanyelve volt. Ugyanakkor éppen napjainkban lehetünk tanúi az ellentétes folyamatnak is, a már szinte csak emlékeiben őrzött nyelvhez,

családi és kulturális hagyományhoz történő viszonyulásnak, a szokások felelevenítésének.

Hogy melyik nemzetiség milyen mértékben képes megőrizni nyelvét, vagy vállalni az államnyelv használatát (esetünkben a magyart), ez több tényezőtől is függ. Elsősorban a nemzetiség létszámától, s attól, hogy vajon összefüggő területen élnek-e az egyazon nyelvet beszélők, vagy diaszpóra helyzetben, múltjuk során beépültek-e a befogadó nemzetbe (ez a beépülés akár a társadalmi felemelkedést is jelenthette). A kereskedő népek (például az örmény,

A közölt tanulmány rövidített változata 2014. április 25-én bevezetőként hangzott el az Országos Idegennyelvű Könyvtárban, az „Együtt jobb! Nemzetiségi irodalmak Magyarországon” (Kráter Kiadó, Pomáz, 2014) című antológia bemutatóján.

a görög) életmódjuk okán használják (és érzik idővel magukénak) az államnyelvet, a földműves munka viszont egyben tartja a paraszti népet, és nyelvét is jobban megőrzi (például a szlovének esetében). Az anyanyelv és használói kapcsolatát tovább árnyalja az a körülmény, ha több nyelvjárás is használatos a nemzetiségi népcsoporton belül (például a horvátok, a szlovének vagy a cigányok esetében). Hogy kell-e törekedni valamelyik nyelvjárás irodalmi nyelv rangjára emelésére? Egyes nyelveknek önállóságuk elismertetéséért is küzdeniük kell (példa rá a ruszin). A német, mint elismert világnyelv mellett ott találjuk a XVII-XVIII. század óta beszélt hazai sváb nyelvet, amely szintén „követeli a jogait”.

A nemzetiségi nyelvhasználat és a nemzetiségi irodalom nyelve természetesen kölcsönösen feltételezi egymást, de a két fogalom nem azonosítható. Alig van olyan magyarországi nemzetiség, amely teljes egészében (és minden alkotója személyében) anyanyelvét használná. A nemzetiségi irodalmak alkotásai között (különböző arányban) találunk anyanyelven létrejött írásokat, s olvashatunk magyar nyelven született műveket és kétnyelvű kiadványokat.

A magyarországi nemzetiségek közül némelyik – mondhatni – „őshonos” Magyarországon, ilyenek például a szlovének, a ruszinok, a szlovákok. A magyar történelem első századaitól vannak jelen a németek, a románok, a középkor vége táján jelentek meg a cigányok, a török veszedelem elől húzódtak Magyarországra a görögök, a szerbek. Apafi Mihály fejedelem telepített Erdélybe örményeket, a „megélhetési emigráció” hatására kerültek az országba a bolgárok, mint kertészek, a II. világháború vihara elől menekültek a lengyelek, az 1950-es években a görögök második csoportja. Némelyek megtartották ősi települési helyüket, mások csoportosan költöztek mai szálláshelyükre – vagy telepítették oda őket –, némelyek diaszpórába szóródtak széjjel. A török idők elmúltával az elnéptelenedett alföldi területekre (pl. Békéscsaba vagy Kiskőrös vidékére) szlovákokat telepítettek, Délkelet-Magyarországra három hullámban is német népcsoportokat hívott meg az uralkodó (Mária Terézia, a XVIII. század folyamán), a szerbek több Duna-menti városban folytatták kereskedő és iparúzó munkájukat (Szentendre, Komárom, Vác, Ráckeve). Némelyik nemzetiség az anyaországhoz közeli országrészen él (szlovének, horvátok, románok), így viszonylag egyszerűbb a személyes kapcsolattartás, hagyományápolás, míg más népcsoportok behálózják az ország nagy részét (németek, szlovákok, cigányok).

Az örmények, a görögök, a szerbek és a betelepített németek között már kezdetben több „írastudó” is volt, az írás azonban többnyire szerződések, családi feljegyzések és helytörténeti dokumentumok készítésére szolgált, ezt vallási művek (imák, prédikációk, halotti búcsúztatók) követték, idővel pedig megjelentek a szépirodalmi igényű művek is. A XVII-XVIII. századi szerb irodalom jó része Ma-

gyarországon bontakozott ki, az első ukrán nyelvű könyv Budán jelent meg.

Az I. világháború után a magyarországi nemzetiségek társadalmi, politikai, kulturális helyzete több szempontból megváltozott. A délszláv népeket határ választotta el az anyaországtól, így elszakadtak kulturális központjaiktól, a szerbek tömegesen települtek át Jugoszlávia szerb részére (optáltak), a megkisebbedett országban maradt románok számaránya néhány ezer fő lett.

A II. világháborút követően a magyarországi németek több lépcsőben végrehajtott kitelepítése megtizedelte létszámukat, a hátra maradtak közül sokan megváltak anyanyelvük használatától, vagy évtizedekig eltitkolták azt. A lakosságcsere következtében a szlovákok létszáma is csökkent. Jugoszláviával olyan politikai, ideológiai konfliktus alakult ki, amely a délszláv népek szabad nyelvhasználatát és zavartalan irodalmi megnyilatkozását ellenében hatott. Az erőszakos szövetkeztetés a földművelők közül sokat kilendített évszázados falusi életformájából (természetesen magyart is, nemcsak a nemzetiségekhez tartozókat), ezek a városokban kerestek menedéket, új megélhetést, a nemzetiségiel így diaszpóra helyzetbe kerültek, és anyanyelvismeretük elhalványodott.

Ezekről a politikai hatásokról – valójában nemzetiségtörténeti tragédiákról – évtizedeken keresztül nem esett szó, a nemzetiségek „éneklő-táncoló” csoportokká váltak, a létrejött írásművek sem mennyiségben, sem minőségben nem haladták meg „a politika szolgálóleánya” színvonalat.

A rendszerváltozást megelőző és követő években (1985 és 1995 között) jelentős mértékben átstrukturálódott az egész magyarországi nemzetiségi könyvkiadás. Évtizedes (el)hallgatás után kezdtek megjelenni a nemzetiségekkel kapcsolatos politikai, történelmi, szociológiai művek, amelyeket kezdetben megyei és városi intézmények adtak ki (levéltárak, könyvtárak, egyetemi tanszékek), nemzetiségi kutatóintézetek jöttek létre, megújult az írott és az elektronikus kisebbségi sajtó. Közös nemzetiségi kiadó mellett többen saját kiadót alapítottak (románok, szerbek, németek, cigányok), ami a kiadványaiknak kétségtelenül előnyt biztosított, ugyanakkor azonban gazdasági bizonytalansággal is járt. A németek immár szólhattak a kitelepítésről, a szovjet munkatáborba hurcolásról, a délszlávok az őket övező bizalmatlanságról, a felvidéki magyarok a ki- és a csabai szlovákok az áttelepítésről, a cigány holokausztról, meg a többről. Abban az évtizedben az összes megjelent nemzetiségi könyv kötetszáma hatszáz volt, ami „bizonyosan a saját igényeiknek, lehetőségeiknek és képességeiknek megfelelő szám”.

*

A nemzetiségek lélekszámát kezeljük kellő körültekintéssel, a népszámlálási statisztika, a becslés adat és az önmagukat valamely nemzetiséghez számláló állampolgár önbesorolása nem esik feltétlenül egy-

Mender Ibolya az OIK főigazgatója köszönti a vendégeket

A könyvbemutató közönsége

A kötet szerkesztője, Konrad Sutarski

Bajtai László felvételei

be! Az asszimiláció minden nemzetiségi lakos „tudomásul vett réme”, amelyet népszámláláskor idéz fel, vagy utasít el magától. A 2011-es népszámlálás adatai szerint a legnagyobb lélekszámú magyarországi nemzetiség a cigányság, amely hivatalosan 315 ezer főt számlál, de a becslések ennek akár kétszeresét is feltételezik. A németek hivatalosan vallott lélekszáma 185 ezer (kevésbé több a becsült), a szlovákoké 35 ezer (a becsült érték viszont 80 ezer körül mozog), a horvátok lélekszáma 27 ezer (ők szintén jóval magasabb, 80 ezer fős becsült értékkel számolnak), a románok 35 ezren vannak, a szerbek 10 ezren. Ennél kevesebben az ukránok és a lengyelek (7-7 ezer körül), majd csökkenő arányban a bolgárok (6000), a görögök (4500), a ruszinok (3800), az örmények (3500) és a szlovének (2800). A nemzetiségi irodalom és kultúra szempontjából ez a szám egyúttal azt is meghatározza, hogy mekkora vásárlóközönségre és olvasótáborra számíthat a nemzetiségi könyvkiadás.

A magyarországi nemzetiségi irodalmaknak természetesen megvan a saját története, amelyet – kisebb vagy nagyobb mértékben – ápolni és éleszteni, elemeit megőrizni, illetve feleleveníteni kell. Megvannak a művelői, akik között találunk valódi és hiteles irodalmi alkotókat (írókat, költőket), a nemzetiségi kultúra elkötelezett terjesztőit (újságírókat, a médiumok szakembereit, de papokat, nyelvészeket, szociológusokat is). Kutatóintézetek munkatársai, egyetemi oktatók vannak köztük, akik kellő elvi megalapozottsággal fogalmazzák meg, amit meg lehet, és meg kell fogalmazni a nemzetiségek mindenkori társadalmi, kulturális helyzetéről, nyelvükről, valamint az anyaországhoz – ha van – és a magyar társadalomhoz, kultúrához kötődésükről. A tizenhárom nemzetiség sokféle választ ad a felvetett kérdésekre, egymáshoz hasonló és merőben különböző válaszokat. Az igazán fontos feleletek azonban maguk a művek, amelyeket alkotóik alkalmanként „letesznek az asztalra”, amit képesek a saját nemze-

tiségi népcsoportjuknak, az anyaországi irodalomnak és a magyar irodalomnak nyereséggént-többletéként nyújtani.

*

A magyarországi *német* nemzetiségi irodalom legújabb kori szakaszának alkotói (1980 után) „új identitásminták” kialakításán fáradoznak. Ennek lényege a „sorsüldözött” nép és az „áldozat” attitűd, ami erősen bírálható csoport- és tömeglélektani álláspont – állapítja meg a témakör szigorú szakértője, *Propsz Eszter*. Megjelenik egyúttal két ellentétes jelképrendszer: a „pusztuló kert” motívum, és a „hídverés” szerepe is. Mindezt az olvasó a magyarországi német kisebbség identitás-meghasonlásának, de inkább újraértelmezésének érezheti. Ezek a szempontok az igényes művekben nem egymással szembe fordítva, hanem egybefonódva jelennek meg, leglitelesebben *Kalász Márton* nemzedéki regényében, a *Téli bárány*-ban, *Elmer István* *Parasztbarokk*-jában és *Balogh Róbert* könyvében, a *Sváb evangélium*-ban.

Az újrakezdés igénye már az 1970-es években megindult, a *Neue Zeitung* folyóirat *Ragadj tollat!* címen indított mozgalmat a hazai német emlékek, helyi és családi történetek felélesztésére – a vártnál is nagyobb sikerrel. A közös szellemi irányba mutató anyagok egy sor antológiát eredményeztek (*Mély gyökerek*, *A legszebb örökség*, *Vallomások és felismerések*. A címek önmagukért beszélnek). A korszak talán legismertebb hazai német költőnője, *Koch Valéria* művészetét németországi irodalmi díjra érdemesítették. „A költők visszahódították az anyanyelvet (a németet), de a közönség nem” – mintha erről vallana *Koch Valéria* kötetének címe is: *A nyelv mostoha gyermeke*.

A magyarországi *szlovákok* úgy tartják, „a XX. században rájuk nehezedett a legerősebb asszimilációs kényszer”. *Imrich Fuhl* árnyaltabban fogalmaz: „A nemzetiségi létünket alapjaiban megrengető, de reményeink szerint végérvényesen soha be nem fejeződő nyelváltás korszaka után... egyre jobban fáj minden őszinte reflexió”. Az 1980 után megindult újrakezdést *Imrich Fuhl* keserű optimizmussal festi: „messze túlmutattunk a kirakatpolitikán, majomparádén, a túlpúderezett minden-nagyon-jó – minden-nagyon-szép nemzetiség-képen”. Remény és kétség közötti valóságelemeket sorakoztat fel: az elnémuló alkotókat, a kiadatlan kéziratokat, a publikálás növekvő nehézségeit. *Pavel Kondac* könyve (*Hraboláta ceste* – Göröngyös út) az első magyarországi szlovák regény. A vers könnyebben talál utat az olvasóhoz, gyermekvers-antológia is közkézen forog (*Fialocka, fiala* – Ibolyácska, ibolya), *Weöres Sándor* *Ha a világ rigó volna* című kötete is olvasható már szlovákul. (*Gregor Papuček* fordításában. – *A szerk.*)

A magyarországi *román* kisebbségi irodalom nehezen találta meg önazonosságát, 1920 után Arad és Nagyvárad helyett Gyula lett és maradt kulturális és irodalmi központjuk. A néprajzi, vallási tanulmányok, helytörténetek könnyebben születnek meg

és találnak olvasóra a román nyelvű évkönyvekben, almanachokban, mint a szépirodalom. Az igényes kispróza témái a társadalmi beilleszkedés nehézségei, a tovatűnő ifjúság, a kettős nemzetiségi identitás (például *Ilie Ivănuș* írásaiban). *Borza Lucia*, egyedül a magyarországi románok közül, gyermekverseket ír. A hazai román írók legnagyobbbrészt kétnyelvűek, a kevés számú olvasó miatt egyre inkább a magyar lesz műveik nyelve. „*Lucian Magdu* Magyarország legjelentősebb román költője, azon nyilvánvaló paradox dacára, hogy magyar nyelven ír” – állapítja meg *Petrusán György*. *Berényi Mária* első kötete még román nyelvű volt, a többi három már kétnyelvű. „*Önmagunkba emigrálunk*” – vallja, némi szomorúsággal.

Kemény mondattal indítja a magyarországi horvát irodalomról szóló tanulmányát *Stjepan Blažetin*: „Kérdés, hogy az államot jelölő jelző irodalomtörténeti, poetikai szempontból hordoz-e információt, vagy csupán területet jelöl. Vannak-e a magyarországi horvát irodalomnak olyan jellemzői, amelyek indokoltá teszik „elválasztását” a horvát irodalom egészétől?” A választ a magyarországi horvát irodalom elmúlt (fél)évszázadban átélt történelme, társadalomképe, nyelvezete adja. „A magyarországi horvát irodalom napjainkban – állapítja meg a továbbiakban maga *Blažetin* – görcsösen őrzi hagyományos beszédmódját, amivel már nem képes újratermelni befogadóit”. A hazai horvát olvasóközönség egyik része előregedett, érdeklődésükben a népköltészet és a kalendáriumok foglalják el a legfőbb helyet, a másik része igényesebb fiatal, akiknek viszont az anyanyelvismerete gyenge. A magyarországi horvát irodalom művei ezért alig kerülnek be az anyaországi könyvkereskedelembé.

A legrégebbi szerb irodalmi alkotás *Szent László magyar király és Batu kán legendája*, vagyis mélyen a középkorban gyökerezik. A török veszedelem elől több szerb főúr és kereskedő húzódott (menekült) Magyarországra, a főúri udvarokban már írástudókat találunk, ortodox papokat, de még regösöket is. A szerb költészet újjászületése Magyarországon ment végbe, és ez egészen a kiegyezésig tartott.

A modern szerb irodalom azonban már Jugoszláviához (Szerbiához) kötődik, 1918 után csak kevés szerb maradt Magyarországon, úgy tűnt, kétszáz év után elhal a magyarországi szerb irodalom. Az 1970-es években – immár jugoszláv szemléletben – azonban új lendületet kapott. Rövid próza- és kalendáriumirodalom virágzik ekkor, elkötelezett politikai platformon. *Vujicsics Sztoján* költő és prózairó a XX. század második felének legjelentősebb magyarországi szerb irodalmi személyisége. Az itteni szerbség sorsáról szóló *Rasztocsenje* (Széthullás) című kötet (Belgrádban jelent meg), amely szellemében kötődik a modern, anyaországi szerb és az 1918 előtti magyarországi szerb irodalomhoz is. Az *Elilant évek szőlőhegyén...* tanulmánykötet a szerb-magyar irodalmi kapcsolatokról szól, de *Adyról*, *Juhász Gyuláról*, *Babitsról* is. *Stepanovics Predrag* regényét a *Meghasonlottak*-at (1979) gazdag nyelv és lélekrajz

jellemzi. Az újkori szerb irodalmi aranykor beköszöntését jelzi. Petar *Milošević* író és teoretikus egy személyben, legjelentősebb alkotása kétségkívül regénytrilógiája (*London – Pomáz; Mi, szentendreiek; A szulejmanováci csata*).

Az ukrán irodalom sajátos módon válik ismertté: 1837-ben Magyarországon jelent meg ezer példányban a *Ruszalka dnyisztrovaja* (azaz: A dnyeszteri selő) című verskötet, az új galíciai ukrán irodalom első kiadványa, amely népdalok, históriás énekek gyűjteménye. Sem Bécsben, sem Lvovban nem sikerült számára nyomdát szerezni, Pesten viszont igen. A kötet gyorsan elfogyott, mivel az osztrák titkos rendőrség hamarosan betiltotta, s ennek hírére Pesten szétkapkodták, Galíciába csak alig jutott belőle.

1918-ig az ukrán irodalomból Tarasz *Sevcenko* és Ivan *Franko* műveit fordították magyarra. Bár *Sevcenko Kobzar*-ja (*A kobzos*) csak 1951-ben jelent meg magyarul Ungváron.

Figyelmet érdemel *Grigássy Éva* kárpátaljai költőnő személye és műfordítói életműve, ukrán, orosz, de más európai nyelvekből is fordít. Saját verseinek nyelve a Nyugat legjobb lapjaira emlékeztet. Okszana *Smorgun* költeményei filozófiai töltetűek, vallások, párbeszéd a Istennel. Magyarországon kívül Ukrajnában, Németországban és Kanadában jelennek meg.

A II. világháború kitörésekor több lengyel értelmiségi, művész, író is menekült Magyarországra, ők idővel nyugatra távoztak, vagy a háború után hazatértek. A mai magyarországi lengyel kisebbség tagjai legnagyobb részét Lengyelországban születtek, anyanyelvük a lengyel. A „polonia” (a magyarországi lengyelség) városi irodalmat teremtett, mai témákról írnak (vagyis nem „népi”, nem falusi és nem történelmi témákról), és diaszpórában élnek. Konrad *Sutarski*, a kiváló költő, műfordító, nemzetiségi politikus (ő ültette magyarra és szerkesztette a *Hét lengyel éneke* című gyűjtemény verseit) ekképp fogalmazza meg a Magyarországon élő, mintegy hétezer fős lengyel nemzetiség helyzetét: „a többségi magyar nemzet javára történő természetes asszimiláció körülményei között... bizonyos idő távlatából már csak történelemként és legendaként fog emlékezni a polonia irodalmi múltjára”.

Szvetla *Kjoszeva* is töprengő mondattal indítja értékelését a magyarországi *bolgárokról*, kultúrájukról: „Amikor nemzeti irodalomról, vagy nemzetiségi irodalomról beszélünk, kell lenni valamiféle csoporttudatnak, közösségnek, amelynek szól: Vajon, amit bolgáruknak írtak, az a bolgár irodalom része, és amit magyarul, az a magyar irodalom része? És aki nyelvet cserél, és aki lakóhelyet változtat?” Válaszképpen a kérdésfüzérre: Magyarországon magyarul ír Teodor *Radevszky*, Szvetoszlav *Sztojcskov*, Krisztina *Hadzsi-petkova*, Toso *Doncsev*.

Sztojcssev és Radevszky kozmopolita szemléletű, nincs bennük semmi „tipikusan bolgár”, Hadzsi-petkova és Doncsev „földhözragadt világot” ábrázol (így ítélt, pontosít – és talál célba Kjoszeva), az előbbi

szervezők elsőgenerációs bevándorlók, a második kettő viszont már régen integrálódott a magyar társadalomba.

Magyarország története során két alkalommal jöttek nagyobb számban görög bevándorlók az országba. A török kiűzése után számos görög kereskedő települt Közép- és Kelet-Európába. Befolyó hasznukat nagymértékben fordították az ország kulturális céljaira, 1867 után a magyar nemzetállam első mecénásai között voltak a görögök (pl. a *Sina* és a *Haris* család), támogatták többek között a Magyar Tudományos Akadémia s a Lánchíd felépítését.

A II. világháború után újabb görög menekülthullám érkezett, a görög polgárháború elűzött partizánjai. Mivel ők Görögországban paraszti és pásztornépek voltak, nem volt zavartalan a beilleszkedés, nehezebb volt „megszeretni a mostoha hazát”. Ma már kevés a görög író Magyarországon (akár görög, akár magyar nyelven), görög identitásuk folyamatosan halványul, az óhaza emlékét elsősorban az idősebbek őrzik. Említést érdemel *Szidiripoulosz* Archimedesz könyve: *Ithaka partjain* (1990), és 1956. *Görögök a forradalomban* c. kötete (1997), amely „a hazai görög nemzetiség legújabb kori történetének tragikus eseményeit, a magyarországi görögök megítélését megrázó őszinteséggel és szociológiai hűséggel mutatja be”.

A *ruszinok* Közép- és Kelet-Európa hat országában élnek, a magyarországi ruszin könyvkiadás bizonyos mértékig a más országokban élő ruszinok ellátását is feladatának tekinti anyanyelvi kiadványokkal. A ruszin nyelv önállóságát csak 1995-ben kodifikálták, szomszédjaik (mind a keleti, mind a nyugati szláv népek) sokáig vitatták. A legigényesebb magyarországi ruszin alkotók bizonyosan *Hattinger-Klebasko* Gábor és *Kiss* Judit. Mindketten költők. A ruszin kiadványok többsége Budapesten és Nyíregyházán jelenik meg, a Bessenyei György Tanárképző Főiskola külön sorozatot indított a ruszin (és az ukrán) filológia támogatására.

A magyarországi nemzetiségek sorában sajátos helyet foglalnak el az *örmények*. Gyors beilleszkedésük és elért társadalmi pozíciójuk okán hamarosan végrement közöttük a nyelváltás, de erős maradt az örmény eredet tudata. Szépirodalmi műveiket (történelmi, vallási, néprajzi kötetekhez hasonlóan) többnyire magyarul adják ki. Néhány könyv azonban mindkét nyelven megjelenik (például *Huszár* Ágnes–*Veres* Péter: Az örmény genocídium és utóélete, vagy *Bona* Gábor: Az 1848-49-es szabadságharc örmény hősei). A magyar irodalom történetének néhány kiváló örmény alkotója volt: *Csiky* Gergely író, *Petelei* István, az előző századvég talán legkiválóbb novellistája és az I. világháborúban fiatalon elesett *Bányai* Elemér (akit Zuboly néven őrzött meg az irodalmi emlékezet).

A *szlovének* őshonosak Magyarország délnyugati végein, vend, sőt szorb néven is nevezik őket, ami a nép (a nyelv) nyugati szláv rokonságára utal. A XIX. században a magyar klasszikusokat fordították a

saját nyelvükre, ezek az első irodalmi kapcsolatok, afféle „hidak” a magyar kultúra felé. *Pável* Ágoston (akit Illyés Gyula két nép fiaként emlegetett) nyelvész volt, néprajztudós és költő, a szombathelyi múzeum könyvtárának őre, a *Vasi Szemle* munkatársa, aki *Weöres* Sándor indulását is segítette.

1990 után elsősorban társadalmi, történeti témák kerülnek elő, „szociális és egzisztenciális megrázkódtatások” a közelmúltból és a jelenből, de mindig a legfontosabb a családi élet rajza, a női sorok bemutatása, a magánélet kibontakozása. „A Rába-vidéki szlovén embernek nem jut siker, vagy szerencse. Helyette: út az idegenbe, vagy vissza a földhöz”. Franci *Just* lemondással megfogalmazott mondatai ezek, de nem alaptalanok: 1956 után sok szlovén hagyta el Magyarországot. Francek *Mukić: A garabonciás* c. könyve látszólag bűnügyi történet, amelyben komoly szerephez jutnak a szétilált nemzetiségi gyökerek, az 1950-es évek munkatáborai, ahová sok szlovén embert hurcoltak (mint kémgyanús jugoszlávokat), de nevezhetjük a könyvet „modern szlovén Philemon és Baucisnak is”. Napjainkban a kortársi szlovén irodalomban egyre kevesebb a keserű történelmi trauma, és egyre több a humor (szójáték és tréfa, de nem a harsányság), a Rába-vidéki táj szépsége mindent besugároz.

„A hazai cigány társadalom a XX. század utolsó évtizedeiben több alapvető szellemi-kulturális változáson ment keresztül. Az évszázados (vagy akár évezredes) szóbeliség után a cigányság ekkor tért át az írásbeliségre. Ugyanebben az időszakban a cigányság tömeges nyelvváltásának is tanúi lehettünk: a korábban egységes (vagy legalább egy nagycsalád szintjén használt) nyelvet egyre inkább a magyar köznyelvre cserélték. E kettős változással együtt járt egy harmadik: megjelent, folyamatosan erősödik és öntudatosodik a cigány értelmiségi réteg...” – állapítja meg a szakértő.

Karsai Ervin azonban máshol ezt vallja: „A magyarországi magyar nyelvű cigány írók írása – zsákutca”. *Karsai* az asszimiláció rémét látja maga előtt, és elutasítja azt, illetve más utat kínál: „A cigány nyelv az egyetemes, európai kultúrkörhöz kapcsolódik, csak másodlagosan a magyarhoz. A közvélemény azonban – állapítja meg tárgyilagosan – a magyar nyelvű cigány irodalmat fogadja el”.

És sorjázna tovább a nevek: *Bari* Károly, *Szécsi* Magda, *Csemer* Géza, *Choli Daróczi* József, *Rostás-Farkas* György. És ha visszapillantunk egy nemzedéki idővel: 1974-ben jelent meg a *Rom Som* folyóirat, 1981-ben a *Cigány bölcsődalok*, a páratlan fordítási kincs a magyar és a világirodalomból: a *Biblia*, a *Hamlet*, a *kis herceg*, az ember tragédiája, *Faludi* György börtönversei, *Lorca* spanyol balladái.

Choli Daróczi József – az alkotók, a tanítók és a megfogalmazók egyike – az irodalom talán leggyakorlatibb oldalát jelöli meg: „El kell juttatni az irodalmat oda, ahol egyáltalán nem ismerik, nem olvasnak, és tovább kell lépni... az ízlés formálásával, az igény növelésével, az anyanyelvi irodalom megis-

merítésével, megszerettetésével... Ennek előfeltétele az iskolai oktatás, a felnőttoktatás, a cigány nyelvű kiadványok, a cigány irodalom eljuttatása az olvasói tömegekhez.”

*

Nehéz volna olyan észrevételeket tenni, amelyek a magyarországi nemzetiségi irodalmak mindegyikére érvényesek. Talán néhány kérdést azért érdemes megemlíteni, amelyekre minden nemzetiségnek választ kell adni. Leginkább az anyanyelv megléte, megtartása jelenthet gondot, ami elválaszthatatlan a nemzeti(ségi) önazonosság kérdésétől. Hasonlóképpen megoldandó (s talán bizony néhol mostohán megoldott) a nemzetiség és az anyaország kapcsolata, illetve a nemzetiségi irodalom esélye az anyaországi irodalomba kerülésre. Gond továbbá (de talán jobban orvosolható) a nemzetiségi irodalom és a nemzetiségi olvasók kapcsolatának élőbbé tétele. De ne feledjük: irodalomról, művészetről van szó mindvégig! A legfontosabb az alkotások helyszíneit, személyeit, viszonyait az irodalom eszközeivel megkeresni, ábrázolni és az irodalom használóinak a kezébe adni. És – legyen ez a reményt keltő végszó – ebben nincs, nem lehet különbség magyar vagy más nyelvű, anyaországi vagy nemzetiségi alkotás között.

A felhasznált művek jegyzéke:

- BALOGH F. András: Hit és újrakezdés a magyarországi német irodalomban. (Polisz. 2011. május.)
BLAZETIN, Stjepan: A magyarországi horvátok irodalmáról. (Polisz 2011. szeptember.)
CHOLI DARÓCZI József: A mai cigány irodalom irányai.
DÁVID Csaba: A magyarörmény irodalom története. (Polisz. 2012. április.)
FUHL, Imrich: A magyarországi szlovák irodalom, mind csoda.
HARTYÁNYI Jaroslava: Magyarországi ukrán irodalom. (Polisz. 2012. november.)
HATTINGER-KLEBASKO Gábor (szerk.): Az uhro-rusz (magyar-ruszin) irodalom története.
JUST Franci: A szlovén nemzetiség irodalma Magyarországon.
KARSAI Ervin: A magyarországi cigányság irodalmáról.
KJOSZEVA, Szvetla: Az irodalom nyelve. Magyarországi bolgárok. (Polisz. 2012. január.)
LÁSZTITY Péro: A magyarországi szerb irodalomról.
LUKÁTS János: Szerkezet és tartalom. Kísérlet a magyarországi nemzetiségek könyvkiadásának elemzésére, 1990-1999. (Könyv, Könyvtár, Könyvtáros. 2001. március.)
NAKOS Konstantinos: A magyarországi görögök irodalma. (Polisz. 2013. január-február.)
PETRUSÁN György: A magyarországi román irodalom.
PROPSZT Eszter: Vázlat a magyarországi német irodalomról. (Polisz. 2011. május.)
SEDLÁK, Imrich: A magyarországi szlovák irodalomról.
SUTARSKI Konrad: Messziről is mindig veled vagyok. Magyarországi lengyel nemzetiségi irodalom.